

Leren door reizen. Op Expeditie naar Suriname.

Tekst en foto's: Marleen Kieft (Oberon)

Onderzoek doen naar onderwijs is soms best spannend werk. Maar niet vaak zo spannend als in januari 2012, toen ik als onderzoeker meereisde met een groep leerlingen van het Corlaer College naar Suriname. Een week lang verbleven de leerlingen in Paramaribo, waar ze samenwerkten met een groep Surinaamse leeftijdsgenoten van de Anton Resida school. Het verslag dat u nu voor zich heeft is geen reisverslag in de gangbare zin van het woord. Het is het verslag van een meereizend onderzoeker die zich afvroeg: 'Wat leren leerlingen van deze reis?'

1.1 Team Suriname van het Corlaer College

Het Corlaer College (christelijke scholengemeenschap voor vmbo, havo en vwo in Nijkerk) is zo langzamerhand een traditie aan het opbouwen van leerlingen die naar verre landen afreizen. Eerst was er de Expeditie durven, delen, doen (innovatieproject van de VO-raad van 2007 tot 2010). Acht leerlingenteams hebben projecten opgezet in allerlei landen onder het motto 'Uitblinken, met oog voor de ander'. De succesvolle ervaringen uit de Expeditie durven delen doen, wil de school niet verloren laten gaan en daarom wordt het concept Expeditieonderwijs doorgezet in een eenjarige variant. In het schooljaar 2011/12 werken vijf leerlingenteams aan projecten die het doel hebben de wereld een stukje te verbeteren.

De aankomst op de eerste dag: eerst een kennismakingspel.

Het team Suriname, dat centraal staat in dit verslag, bestaat uit dertien vmbo-leerlingen van verschillende leerwegen, die hebben gekozen voor de sector economie, handel en administratie.

Deelnemende leerlingen (3 jongens, 12 meisjes)

Leerweg	Aantal leerlingen
Vmbo-bb	1
Vmbo-kb	5
Vmbo-tl	7

Gedurende het hele schooljaar werken de leerlingen iedere vrijdagmiddag aan de Expeditie Corlaer onder leiding van de teamcoaches: een docent wiskunde en een docent handel en administratie. Dit project onderscheidt zich van de andere teams binnen de Expeditie Corlaer door het nauwe contact met de Surinaamse school en leerlingen, en de inhoudelijke samenhang tussen project en curriculum.

Het concept 'ondernemend leren met ict in het vmbo'

Nederlandse scholen werken al vijf jaar samen met scholen in Suriname in de Learning Circles van het Global Teenager Project (in Nederland geïnitieerd en gecoördineerd door ICT&E en in Suriname door en met iEARN Suriname). Samen met de vmbo-sector economie, afdeling handel en administratie van het Corlaer College is begin 2011 een Learning Circle Ondernemend leren opgezet. Snel daarna kon dankzij het innovatieproject van Kennisnet het idee van een webwinkel in de bestaande plannen ingevoegd worden.

De teamcoaches beschrijven het project leren als volgt (op www.innovatieregeling.nl):

“Binnen de sector vmbo/economie leren leerlingen in de afdeling handel-administratie over het opzetten van een eigen bedrijf. Uit een boek is dat saai en niet uitdagend. De huidige onderwijsmethoden voor vmbo/economie gaan bovendien voorbij aan het fenomeen webwinkels, terwijl die niet meer weg te denken zijn en de impact van webwinkels enorm is. Het Corlaer College en de Anton Resida school hebben samen gewerkt aan de oprichting van hun eigen import/export bedrijf. De hele cyclus van marktanalyse, ondernemersplan, bedrijf oprichten, producten maken, verpakken, verzenden en verkopen wordt in een schooljaar doorlopen.”

Partners van het Corlaer College in dit project zijn ICT&E, Innovatieprogramma Surfnet/Kennisnet en Hilfertsheem-Beatrix.

1.2 Werkwijze

Gedurende de week heb ik aan vrijwel het hele programma meegedaan en heb ik me opgesteld als observator, met mijn oren open en pen en papier in de buurt (participerende observatie dus). Soms deden leerlingen prachtige spontane uitspraken die duiden op veranderingen bij zichzelf, maar ik heb ze er ook wel rechtstreeks naar gevraagd. Een geschikt moment daarvoor was bijvoorbeeld het begin van de terugreis (het wachten op het vliegveld van Paramaribo). Toen heb ik ze in kleine groepjes van 2 a 3 leerlingen gesproken en onder andere gevraagd: ‘Wat vond je het mooiste moment van de reis?’ ‘Wat zul je altijd onthouden?’ en ‘Wat heeft je verrast?’. Twee weken na afloop van de reis hebben leerlingen een vragenlijst ingevuld waarin zes vergelijkbare vragen zijn gesteld. Zowel vragenlijst als gesprekken zijn bedoeld om zoveel mogelijk verschillende leerervaringen te ontlokken aan de leerlingen. Ten slotte heb ik aan het eind van de week ook met de teamcoaches gesproken. Ook hun heb ik gevraagd naar veranderingen die zij zagen bij hun leerlingen. In dit verslag put ik uit alle genoemde bronnen.

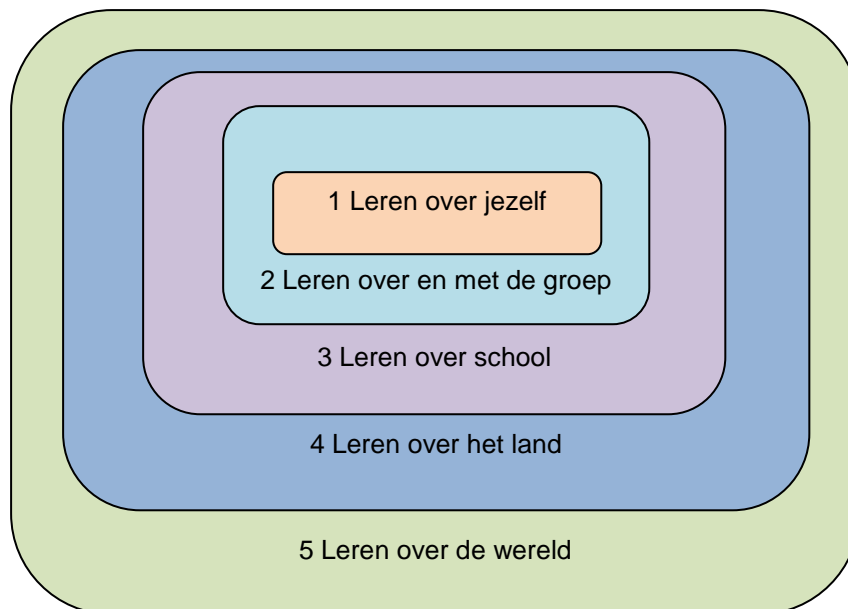
1.3 Soorten leerervaringen

Hoe stel je als onderzoeker vast wat leerlingen leren? De onderwijspsycholoog A.D. de Groot vond in de jaren zeventig van de vorige eeuw dat leerlingen zelf prima kunnen aangeven wat ze hebben geleerd. Hij deed onderzoek naar manieren om leerervaringen die leerlingen zelf formuleren te ordenen en daarover te rapporteren; immers, leerervaringen zijn er natuurlijk in allerlei soorten en maten. De Groot maakte daarom onderscheid tussen het opdoen van ‘leerervaringen aangaande jezelf’ (dat zijn leerervaringen die niet noodzakelijkerwijs ook voor anderen gelden) en ‘leerervaringen aangaande de wereld’ (leerervaringen die betrekking hebben op algemeen geldende inzichten).

Bij het inventariseren van de leerervaringen die leerlingen tijdens en na de Surinamereis rapporteerden, bleek echter al snel dat leerlingen veel leerervaringen rapporteerden die allemaal buiten de categorie ‘leren over jezelf’ vielen. Toch verschilden deze leerervaringen zodanig veel van elkaar, dat ze moeilijk op één hoop gegooid konden worden. Daarom heb ik gekozen voor een analysemodel met vijf categorieën leerervaringen die oplopen wat betreft abstractie en reflectie (zie

figuur 1). Het model is gebaseerd op deze ene reis naar Suriname, maar het is mijn bedoeling dat het bruikbaar is voor andere internationale leerlingreizen. Het model biedt handvatten om op systematische wijze te beschrijven wat leerlingen tijdens zo'n reis leren.

Figuur 1 Analysemodel

1.4 Leren door reizen

In deze paragraaf beschrijf ik voor iedere categorie welke leerervaringen leerlingen hebben gerapporteerd of beschreven. Ook de observaties en uitspraken van de teamcoaches zijn hierin verwerkt.

1.4.1 Leren over jezelf

In het begin van de week waren veel meisjes erg bezig met het effect van hun verschijning op de mensen op straat. Sommigen klaagden over mannen die daar opmerkingen over maakten. “Zelfs onze meest idealistische leerling heeft het nu over sjans bij mannen” verzuchtten de teamcoaches. In de loop van de week leek dit onderwerp minder nadrukkelijk aan de orde te zijn in de gesprekken. Er ontstonden in de bus soms gesprekken over slavernij of kinderarbeid. In de vragenlijst achteraf heeft niemand het meer over het issue ‘nagefloten worden’ en ook in de slotgesprekken op de terugweg kwam dit niet meer aan de orde. Het lijkt erop alsof andere indrukken gedurende de week langzamerhand belangrijker voor de leerlingen werden.

Zo noemen vrijwel alle leerlingen het afscheid van de Surinaamse leerlingen als het moment van de reis dat ze nooit meer zullen vergeten. Twee citaten: “Het afscheid was zo emotioneel. Je hebt zo’n hechte band met ze gekregen!” en “Het afscheid was moeilijk, omdat je weet dat je elkaar niet meer ziet. Eigenlijk zeg je vaarwel tegen je vrienden”. Veel leerlingen deden uitspraken met deze strekking. Een meisje liet me een afscheidsbriefje zien dat ze kreeg van de Surinaamse vriendin die ze had gemaakt tijdens de week waar ze erg van onder de indruk was “Ik ga haar echt wel missen. Maar we gaan wel schrijven” verzekerde ze me.

Lang niet alle leerlingen zijn zich bewust van veranderingen in deze categorie. Sommigen maken wel duidelijk dat ze hebben leren relativeren:

- “Ik geniet meer van het leven en ben gelukkiger met de dingen die ik heb.”
- “Tijdens de reis naar Berg en Dal (voormalige plantage en ‘adventure centre’ MK) zagen we zulke arme dorpjes. Ik zal nu niet meer zo gauw zeuren over materialistische dingen thuis.”

Een heel mooi voorbeeld van een uitspraak die duidt op een bewuste verandering, gaf een meisje dat spontaan in de bus tegen een van de teamcoaches zei “Meneer, ik heb deze week meer zelfvertrouwen gekregen”. Dit herhaalde ze in de vragenlijst die ze twee weken na thuiskomst invulde: “Ik ben zelfverzekerder geworden, doordat ik in Suriname populair ben en op school niet.” Ik kon me wel iets voorstellen bij haar gegroeide zelfverzekerdheid. Tijdens een groepsoverleg was ik er getuige van dat zij een coördinerende taak in de webwinkel toebedeeld kreeg door groepsgenoten, die haar daar heel geschikt voor achtten.

Aan het eind van de eerste samenwerkingsdag: een Nederlandse leerlinge bedankt voor de gastvrijheid en een Surinaamse leerling doet de (inmiddels gevleugelde uitspraak: “Jullie zijn best lief hoor. En heel roze!”

Op persoonlijk gebied noemen leerlingen vooral meer zelfvertrouwen te hebben gekregen en emotioneel betrokken te zijn bij de Surinaamse leerlingen waar ze mee hebben samengewerkt.

1.4.2 Leren over en met de groep

Volgens de teamcoaches is het juist voor leerlingen uit het vmbo een heel belangrijk leerdoel om tijdens zo’n reis te leren over zichzelf in relatie tot de ander. Dat wordt bevestigd in de door leerlingen gerapporteerde leerervaringen: van de verzamelde leerervaringen konden de meeste ervaringen in de categorie ‘leren over en met de groep’ geplaatst worden. Ook de teamcoaches signaleren veel veranderingen op het gebied van samenwerken en sociale vaardigheden. Zij zagen dat vooral gesymboliseerd in het optreden van de leerlingen op de laatste dag op school. “Dat optreden was helemaal gepland en uitgevoerd door de leerlingen zelf, met minimale aansturing en kwalitatief goed” en “Ze hebben zich van hun beste kant laten zien, zich er zeker niet te gemakkelijk van afgemaakt”.

Het project trok ook de aandacht van de Surinaamse media. Er heeft een artikel in de krant gestaan, maar daarnaast kwam er een televisieploeg van het Surinaamse Jeugdjournaal naar de Anton Resida school. De journalisten maakten opnames en interviewden leerlingen. Een van de leerlingen noemde expliciet voor de camera als leeropbrengst “We hebben hier leren samenwerken met elkaar”. Andere leerlingen noemden dat ook, zij het niet voor de televisie, maar in hun gesprek met mij: “We zijn zo hecht geworden! Iedereen gaat met elkaar om en kan met elkaar samenwerken”. Een meisje noemde expliciet dat ze vond dat leerlingen tijdens de reis anders met elkaar om gingen dan thuis: “Mensen zijn anders dan je dacht. We hebben elkaar op een heel andere manier leren kennen dan op school.”

De leerlingen op het Surinaamse Jeugdjournaal (foto van de televisie-uitzending op 25 januari 2012)

Wie een plaats in de groep vindt die hem of haar past, kan opeens een echte groeispurt maken, zo observeerden de teamcoaches bij een leerling: “Hij kreeg een taak die hem paste en we zággen ‘m gewoon groeien. Het is een ander joch geworden, van een passieveling tot een actieveling”. De teamcoaches vinden ook communicatie (onderling, maar ook met volwassenen) een grote verandering in de groep. Ze zien dat leerlingen beter dan thuis luisteren naar elkaar, volwassener communiceren en hun verantwoordelijkheid nemen.

Leerlingen lieten op meerdere momenten zien dat ze zich verplaatsten in de Surinaamse medeleerlingen. De teamcoaches noemen als voorbeeld hiervan dat de leerlingen er echt rekening mee hielden dat de meeste Surinaamse leerlingen weinig geld hebben. De meisjes die wilden gaan shoppen in Paramaribo deden dat daarom liever zonder de Surinaamse leerlingen erbij, omdat ze het moeilijk vonden (relatief) veel geld uit te geven in hun bijzijn. Op de laatste dag werd er alsnog wel geshopt in duo's van Surinaamse en Nederlandse leerlingen, maar de meeste inkopen waren toen al gedaan. De Nederlandse leerlingen trakteerden hun Surinaamse winkelgenoot bij de McDonald's. Een enkeling heeft overwogen om de rest van haar Surinaamse geld aan haar shopgenoot te geven.

In groepen aan het werk op de Anton Resida school.

Leerlingen zijn zich bewust van veranderingen in samenwerken en omgaan met elkaar. Wie een plaats en taak vindt die bij hem of haar past, kan in een week onverwacht grote sprongen maken.

1.4.3 Leren over school

“Hoe kunnen ze in zulke schoolgebouwen les hebben?”. Een van de leerlingen vertelde zich dit tijdens de bustoer door Paramaribo op de eerste dag regelmatig afgevraagd hebben. Een vergelijkbare reactie toonden meerdere leerlingen de eerste keer dat ze de Anton Resida school zagen: verbazing over hoe de school er uitziet: “Het leek net een gevangenis, met die tralies”.

Deze verbazing werd gedurende de week steeds meer vervangen door andersoortige observaties over de school. Veel leerlingen deden uitspraken zoals deze “De school is zo respectvol!” Als ik ze dan om een toelichting vroeg, werd er onder andere gerefereerd aan het respect voor de vlag in de vlaggenceremonie en beleefdheid en respect van leerlingen voor de leraren (“Iedereen zegt goeiemorgen terug”).

Ook het ontbreken van grove taal, geschreeuw, geduw en getrek op school noemden een aantal meisjes als een groot verschil met het Corlaer College. “Ik voel me gewoon thuis hier!” vertelde een leerling op het jeugdjournaal.

Overleg over de webwinkel en de taakverdeling.

Wat abstractere observaties kwamen aan het eind van de week en achteraf. Een meisje analyseerde de sociale verhoudingen in de klas: “Hun klas is veel hechter dan bij ons, ze weten alles van elkaar. In onze klassen zijn altijd allemaal deelgroepjes”. Ten slotte schreef een aantal leerlingen over de grotere vrijheid op het Corlaer College vergeleken met de Surinaamse school. “Op onze school ben je vrij. Daar heb je veel meer structuur. Wat het toch ook gezellig houdt.”

Ten slotte merkten de Nederlandse leerlingen, die school toch vooral als ‘moeten’ en ‘verplichting’ zien, dat dat voor Surinaamse leerlingen anders zit. Een meisje vertelde me dat ze heel verbaasd was dat een Surinaamse groepsgenote haar vertelde leren als hobby te zien. “Leerlingen zijn hier blij dat ze mogen leren. Ze zijn echt gemotiveerd, ik denk niet dat alle kinderen hier naar school kunnen”

De eerste verbazing over het aanzien van de school maakte in de loop van de week plaats voor observaties over hoe er op de Anton Resida school met elkaar wordt omgegaan.

Sfeerimpressie van de Anton Resida school

Iedere ochtend zitten we vroeg in de bus om op tijd op de Anton Resida school te kunnen zijn. We rijden dwars door Paramaribo, onder andere langs de markt waar alle verkopers toestromen om hun exotische vruchten en kruiden uit te stallen en te verkopen. Langs de weg staan veel groepjes leerlingen te wachten op de bussen, die hen (rijdend met open deuren) naar school brengen. Aan hun bloes kun je zien op welke school ze zitten: 'blauwtjes' gaan naar het voortgezet onderwijs, kinderen met geruite bloezen zitten op de basisschool en leerlingen met een poloshirt volgen hoger onderwijs.

Op de Anton Resida school (een mulo) zitten zo'n 200 leerlingen die op maandag gezamenlijk beginnen met het hijsen van de vlag en het zingen van het volkslied.

De school is geheel gelijkvloers en de lokalen zijn helemaal open, er zijn geen gangen en ook nauwelijks ramen. Vloeren zijn van beton en als het heel hard heeft geregend zie je hier en daar natte plekken van de regen. De tafels en stoelen zijn eenvoudig, van hout. Aan de muren hangen krijtborden – 's ochtends zie je de docenten met hun pot krijtjes naar hun lokaal lopen. De schoolboeken zijn soms heel oud, nog in zwart-wit, zonder plaatjes: voor Nederlandse leerlingen lijken ze heel saai. Tegelijkertijd riep de leraar wiskunde uit toen hij zag wat voor soort berekeningen er op het bord stonden: "Dat kunnen mijn leerlingen niet meer!".

Trekpleister in de pauze is de kantine: gerund door vrouwen uit de buurt die iedere ochtend om twee uur opstaan om Surinaamse lekkernijen zoals roti en baka bana te maken. Door de verkoop kunnen zij wat geld verdienen.

1.4.4 Leren over het land

In de categorie ‘leren over het land’ rapporteerden leerlingen vooral over leerervaringen die te maken hebben met sociaal-culturele verschillen tussen Suriname en Nederland. Over een historisch thema zoals slavernij heeft geen enkele leerling gerapporteerd. “Te abstract voor ze” denken de teamcoaches. De jungle en mooie natuur (zo dichtbij de stad) en de hele harde regen worden ook door een enkeling genoemd als iets wat ze hebben geleerd over het land. Ook de gastvrijheid en het sociale karakter van de mensen worden genoemd: “Iedereen is heel sociaal en het is ook echt gemeend, niet houterig”.

Het verschil in rijkdom tussen Nederland en Suriname is het thema dat het meeste leeft. Armoede wordt door veel leerlingen genoemd. Meerdere leerlingen vonden het land rijker dan ze hadden gedacht, zij dachten van tevoren dat iederéén arm zou zijn. Maar, zoals een meisje vertelt: “Wat ik heb gezien zijn grote verschillen. Een dikke villa en dan weer een krot”. Anderen benoemen meer dat ze opvalt hoe Surinamers omgaan met geld en goed. “Ze wonen in kleine huizen, maar dat vinden ze niet erg. En “misschien hebben ze niet zoveel, maar ze zijn supergelukkig met wat ze hebben. En dan nog delen ze dingen met je, dat is wel heel bijzonder.” De waarde van geld bleek een jongen ook heel duidelijk toen hij aan me vertelde: “Ik kocht wat te drinken en zei tegen de man ‘laat het wisselgeld maar zitten’. De man keek helemaal verbaasd en vroeg ‘Weet je het zeker?’”

Zomaar een paar huizen zoals je ze veel ziet onderweg.

Op een van de schooldagen werd een bezoek aan een pottenbakker gebracht. Voor een van de leerlingen was dit het indrukwekkendste moment van de reis, zo vertelt hij: “Die man gaf gratis les aan mensen terwijl hij helemaal niet veel geld had. Het ging hem niet om het geld.” Ook de teamcoaches vertellen over dit bezoek dat voor hen heel anders liep dan verwacht. “Het was als ondernemer helemaal geen goed voorbeeld voor de leerlingen, die werkplaats was een puinhoop... Maar dit bezoek werd onverwacht een belangrijke levensles: met weinig middelen kun je toch veel bereiken.”

De zichtbare armoede en de manier waarop de mensen daarmee omgaan, maken veel indruk op de leerlingen.

1.4.5 Leren over de wereld

Onder deze categorie versta ik de leerervaringen die laten zien dat leerlingen op weg zijn naar wereldburgerschap. Een mooie definitie daarvan is de volgende (van Bob Hofman):

“Wereldburgerschap betekent dat je je bewust bent van verschillen in de wereld en daar ook naar handelt. Het gaat om leven in wederkerigheid: een reëel beeld hebben van de ander en daar respectvol mee omgaan.” Bij het indelen van leerervaringen in deze categorie houd ik me ook aan de definitie van de eerdergenoemde De Groot, die ‘leren over de wereld’ beschouwt als het opdoen van leerervaringen die betrekking hebben op algemeen geldende inzichten.

Groepsfoto op de dag laatste dag op school. De Surinaamse leerlingen hebben de traditionele kleding aan van alle bevolkingsgroepen in Suriname.

Voor de meeste vmbo-leerlingen is de categorie ‘leren over de wereld’ wellicht behoorlijk abstract. Toch zijn er zeker leerlingen die wel opmerkingen maakten die lieten zien dat de verschillen in de wereld ze raken. Mijn idee was aanvankelijk dat met name de tl-leerlingen op deze -wat abstractere- manier zouden denken, maar dat was toch niet het geval. Een van de meisjes die het meest reflecteerde op wat ze had gezien was juist een meisje dat de kb-leerweg volgt.

De genoemde leerervaringen die duiden op leren over de wereld zijn

- “Ik heb meer respect voor armere landen gekregen. Zij zijn ook blij zonder geld, dat kun je van ons niet zeggen.”
- “Hier kijken we eerst naar het uiterlijk en dan naar het innerlijk. En daar is het andersom.”
- “Ik zag dat geld niet uitmaakt.”

1.5 Ten slotte

De insteek van dit artikel was de vraag: wat hebben de leerlingen van het Corlaer College geleerd van de reis naar Suriname? De combinatie van gesprekken met een vragenlijst en een aanvullend gesprek met de teamcoaches van de leerlingen, gaven met elkaar een rijk beeld van wat een dergelijke reis met leerlingen doet. Een groot aantal leerervaringen werd gerapporteerd en geobserveerd. Met behulp van het gebruikte analysemodel kon ik alle leerervaringen indelen in vijf verschillende typen, oplopend in mate van abstractie

De kritische beschouwer zou zich kunnen afvragen of deze leerervaringen niet ook opgedaan hadden kunnen worden bij het opknappen van in een buurthuis in Putten of het schilderen van speelwerktuigen in België. Ik denk dat de leerervaringen dan minder groot zouden zijn geweest: zowel in type als in aantal. Niet te onderschatten is de factor van het totaal los te zijn van het thuisfront (zeker in dit digitale tijdperk waarin bijna alle leerlingen mobieltjes met internet hebben.) Tijdens de week was gemiddeld genomen een ontwikkeling zichtbaar van oppervlakkiger gespreksonderwerpen

en uiterlijke observaties naar wat reflectievere opmerkingen en observaties. (Hoewel zeker niet bij alle leerlingen, er waren er ook een paar bij die bij de terugblik niet heel veel verandering lieten zien of dat in ieder geval niet lieten merken.) Ik veronderstel dat deze ontwikkeling minder groot zal zijn als leerlingen tijdens een dergelijke project steeds contact hebben met ouders en vrienden. Leerlingen onderdompelen in een geheel ander land, met een ander klimaat en een andere cultuur leidt tot een breed scala aan leerervaringen die hopelijk ook op lange termijn in het leven van deze leerlingen invloed zullen blijven hebben.

Websites voor meer informatie

www.corlaercollege.nl en www.suconed.com

www.ict-edu.nl en www.globalteenager.org

www.innovatieregeling.nl